

ĆWICZENIA OPTIMALIZUJĄCE GENEROWANIE MOWY ROSYJSKIEJ W STARSZYCH KLASACH SZKOŁY PODSTAWOWEJ

W nowym programie nauczania języka rosyjskiego dla klas V - VIII szkoły podstawowej zawarto sformułowania, z których wynika, że przy końcu klasy VIII uczniowie powinni posiadać kompetencję komunikatywną w posługiwaniu się językiem rosyjskim w zakresie określonych tematów życia codziennego¹. Wielu nauczycieli rusycystów zadaje sobie jednak pytanie, czy osiągnięcie tego ambitnego celu będzie możliwe w sytuacji, gdy zmniejszeniu uległa ilość godzin nauczania języka rosyjskiego (wynosi ona obecnie tak w klasie VIII, jak i VII dwie godziny tygodniowo), gdy zarówno nowy podręcznik do nauczania tego przedmiotu dla klasy V, jak i podręczniki dla klas VI, VII i VIII zawierają znikomą ilość ustnych i pisemnych ćwiczeń językowych o charakterze kreatywnym i gdy w wyniku takich trudności, jak słaba motywacja, nieodpowiednie warunki domowe, opóźnienie w nauce spowodowane absencją chorobową etc., uczniowie na wszelkich sprawdzianach ustnych uzyskują niezadowolające rezultaty z języka rosyjskiego.

Wydaje się jednak, że przewyciężenie istniejącego w tym zakresie impasu byłoby możliwe, gdyby nauczyciele starszych klas szkoły podstawowej (VII i VIII) systematycznie stosowali na lekcjach i zadawali do wykonania w domu ćwiczenia językowe, kształtujące umiejętność generowania ustnych

¹ Program języka rosyjskiego dla 10-letniej szkoły średniej, "Język Rosyjski" 1977, nr 3.

komunikatów na tematy z życia codziennego, życia szkoły, rodziny etc.

Niektórzy współcześni badacze zajmujący się metodyką nauczania języków obcych (w tym i rosyjskiego), zwłaszcza o orientacji kognitywnej, słusznie postulują, aby nauczanie języków obcych odbywało się w oparciu o ustne i pisemne ćwiczenia językowe, realizowane w układzie trójfazowym; proponują oni rozpoczynanie pracy nad językiem od ćwiczeń o charakterze odtwórczym opartych na tekście, kontynuowanie jej w fazie przekształceniowej przy częściowym oderwaniu od tekstu i kończenie w fazie produktywnej na bazie ćwiczeń nie opartych na tekście, będących zadaniami komunikatywnymi. Przytoczmy najbardziej reprezentatywne pod tym względem koncepcje ćwiczeń językowych spotykane w pracach publikowanych w Polsce i Związku Radzieckim.

Władysław Woźniewicz proponuje koncepcję ćwiczeń językowych opartą na następującym schemacie:

PERCEPCJA TEKSTÓW + CZYNNOSCI MOWNE REPRODUKTYWNO-PRODUKTYWNE → NAWYKI + CZYNNOSCI MOWNE PRODUKTYWNE W OPARCIU O ELEMENTY ORIENTUJĄCE → NAWYKI I UMIEJĘTNOŚCI + CZYNNOSCI MOWNE PRODUKTYWNE → UMIEJĘTNOŚCI².

Godne praktycznej realizacji są zalecenia dotyczące nauczania mowy i pisma rosyjskiego w szkołach polskich, zawarte w publikacjach metodycznych Tomasza Wójcika. Twierdzi on, że powinno się tu umiejętnie dozować najpierw ćwiczenia o charakterze analitycznym, a następnie syntetycznym, oparte na tekstach podręcznika³.

Jan Rusiecki proponuje w nauczaniu języka relizować ko-

²W. Woźniewicz, Z zagadnień typologii ćwiczeń w kształtowaniu umiejętności mówienia w języku rosyjskim. Studium teorii i praktyki, Rzeszów 1976, Wydaw. Uczeln. WSP, s. 5.

³T. Wójcik, Językoznawcze aspekty metodyki nauczania języka rosyjskiego, Poznań 1973, UAM, s. 63.

lejno ćwiczenia typu reproduktywnego oraz produktywnego oparte na tekście⁴.

Hanna Komorowska - zwolenniczka funkcjonalnego nauczania języków obcych - również zakłada istnienie trzech faz w nauczaniu języka⁵:

I fazy - manipulacyjno-sytuacyjnej,

II fazy - kontrastująco-sytuacyjnej,

III fazy - zakładającej przejście od ćwiczeń wdrażających do komunikacji językowej, tzn. od sytuacji sterowanej do coraz bardziej samodzielnych wypowiedzi uczniów.

Interesującą koncepcję trójfazowego układu ćwiczeń kształtujących transmisję komunikatów pisemnych w języku obcym opracowali Ewa i Michael Sharwood-Smith:

I faza - ćwiczenia pisemne sterowane,

II faza - ćwiczenia pisemne częściowo sterowane,

III faza - swobodna pisemna wypowiedź ucznia.

W fazie I - zdaniem wymienionych autorów - można wykonywać takie rodzaje ćwiczeń w pisaniu, jak: a) przekształcanie tekstu-modelu, b) wypracowania-kwestionariusze, c) ćwiczenia wyboru wielokrotnego, d) podstawianie elementów leksykalnych i gramatycznych według wzorca, e) ćwiczenia oparte na tekstach wzorcowych w połączeniu z technicznymi środkami wizualnymi (historyjki obrazkowe, mapy etc.).

Druga faza powinna obejmować: a) dyktanda, b) streszczenia, c) tłumaczenia konwencjonalne (dwujęzyczne) całkowite i częściowe, d) tłumaczenia stylistyczne, e) ćwiczenia wyboru wielokrotnego, f) ćwiczenia na porządkowanie szyku zdań, g) technikę luk otwartych oznaczających pojedyncze wyrazy lub więcej niż jeden wyraz.

W fazie trzeciej należy realizować takie ćwiczenia ję-

⁴J. Rusiecki, Problemy nauki pisania w języku obcym, /w:/ Języki obce w szkole. Wybór artykułów z czasopisma "Języki Obce w Szkole", Warszawa 1976, WSiP.

⁵H. Komorowska, Funkcje języka, intencje nadawcy a nauczanie języków obcych, "Języki Obce w Szkole" 1976, nr 3.

zykowe, jak: a) pisanie wypracowań, b) pisanie listów, c) ćwiczenia z dziedziny stylu, d) opowiadania, e) opisy uzupełnione informacją, argumentacją lub instrukcją⁶.

Naszym zdaniem, ćwiczenia wymienione w fazie II w punktach c, d oraz w fazie III w punkcie c nie powinny być jednak stosowane na etapie szkoły podstawowej, gdyż mogą stanowić źródło wielu błędów.

Warto nadmienić, że zasada trójfazowości znajduje zastosowanie od roku 1963 w nauczaniu języka rosyjskiego metodą reproduktywno-kreatywną (szkoła podstawowa, szkoła średnia oraz studia rusycystyczne WSP w Krakowie). Autor metody Janusz Henzel w swych publikacjach metodycznych wskazuje na potrzebę stopniowego przechodzenia w nauczaniu języka rosyjskiego od ćwiczeń typu reproduktywnego poprzez transformacyjne do ćwiczeń o charakterze kreatywnym⁷.

Na uwagę zasługują również propozycje radzieckich metodyków (E. P. Szubin, E. I. Passow, Z. I. Fiedotowa), którzy zalecają stosowanie w nauczaniu języków obcych ćwiczeń językowych o charakterze przedkomunikatywnym i komunikatywnym⁸.

Pod pojęciem ćwiczeń przedkomunikatywnych należy rozumieć operacje wykonywane na zdaniach, których celem jest opanowanie sprawności posługiwania się poszczególnymi elementami podsystemów języka obcego (fonetyka, intonacja, leksyka, gramatyka), natomiast za komunikatywne uważa się ćwiczenia językowe ustne i pisemne, polegające na odtwarzaniu i tworzeniu tekstów przez uczniów.

⁶E. i M. Sharwood-Smith, O pisaniu w języku obcym, Warszawa 1977, WSiP.

⁷J. Henzel, Nauczanie języka rosyjskiego metodą reproduktywno-kreatywną, Kraków 1978, Wydaw.Nauk. WSP, s. 109-126.

⁸Z. I. Fiedotowa, Rabota nad pis'miennoj rieczju, /w:/ Obszczegorodskaja nauczno-mietodiczeskaja konfieriencyja po wprosam leksiki. Programma i tiezisy dokładow i soobszczennij, Leningrad 1967, Izdat. LGU, s. 27; E. I. Passow, Kommunikatiwnyje upražnienija kak odno iz sriedstw sozdanija grammatičeskich nawykow, Leningrad 1966; E. P. Szubin, Komunikacija językowa a nauczanie języków obcych, Warszawa 1974, PWN, s. 214.

B. Jesadżanian wskazuje, że uwzględnianie w procesie nauczania języka obcego ćwiczeń o charakterze receptywnym, reproduktywnym i produktywnym wpływa na poprawę akwizycji nauczanego języka⁹.

Zdaniem innej autorki radzieckiej, I. Szagijewej, niektórzy nauczyciele radzieccy z dobrym skutkiem realizują na lekcjach języków obcych ćwiczenia ustne o charakterze reproduktywnym, transformacyjnym i produktywnym¹⁰.

Obserwacje własne piszącego te słowa poczynione w szkołach podstawowych wskazują na to, iż stosowanie niektórych spośród wymienionych koncepcji mogłoby istotnie wpłynąć na usprawnienie generowania mowy rosyjskiej w klasach VII i VIII.

Przeprowadzone przez autora niniejszego artykułu badania diagnostyczne z zakresu wypowiedzi twórczych uczniów (w ramach opracowywanej w latach 1979 - 1983 rozprawy doktorskiej) wykazały, że niespełna 1% zdolniejszych językowo uczniów (spośród populacji około 700 badanych) było w stanie samodzielnie tworzyć krótkie, 5 - 7-zdaniowe komunikaty monologowe w języku rosyjskim na zadane tematy. Znacznie gorzej przedstawiała się sytuacja w zakresie tworzenia wypowiedzi dialogowych.

Z badań przeprowadzonych w klasach V - VIII szkół podstawowych wynika, że do najczęściej występujących błędów w wypowiedziach typu reproduktywnego należały:

- kaleczenie wypowiedzi ustnych pod względem leksykalnym, gramatycznym oraz stylistycznym,
- częste występowanie polonizmów w zdaniach rosyjskich,
- nagminne generowanie zdań niedokończonych,
- zmiana konwencji wypowiedzi (np. przemienne występowanie czasu teraźniejszego, przeszłego i przyszłego w jednej

⁹B. Jesadżanian, Sistiema upraźnienij po razwitiju rieżi, "Russkij jazyk w nacyonalnoj szkole" 1968, nr 6, s. 19.

¹⁰I. Szagijewa, Sistiema upraźnienij pri obuczenii ruskomu jazyku w nacyonalnoj szkole, "Russkij jazyk w nacyonalnoj szkole" 1968, nr 2, s. 39.

wypowiedzi, sąsiadowanie ze sobą zdań wypowiedzianych w 1 i 3 osobie liczby pojedynczej etc.).

W oparciu o badania własne oraz propozycje metodyczne, dotyczące trójfazowego nauczania języka rosyjskiego, piszący te słowa opracował i poddał praktycznej weryfikacji koncepcję korelacji zajęć lekcyjnych z pracą domową uczniów o nazwie "system triadowo-cykliczny" (w skrócie STC), uwzględniającą ćwiczenia lekcyjne i adekwatne do nich ćwiczenia domowe o charakterze reprodukcyjnym, transformacyjnym i produktywnym¹¹. Badaniem objęto uczniów klas V - VIII wybranych losowo szkół Krakowa.

1. W klasach objętych nauczaniem eksperymentalnym stosowano następujące formy ustnych ćwiczeń lekcyjnych i domowych o c h a r a k t e r z e r e p r o d u k t y w n y m:

- w klasach V - czytanie tekstu, memoryzacja tekstu monologicznego lub dialogowego;

- w klasach VI - VIII - opowiadanie tekstu, reprodukcja dialogu, odpowiedzi na pytania wymagające reprodukcji fragmentów tekstu.

2. Ćwiczenia ustne o c h a r a k t e r z e t r a n s f o r m a c y j n y m:

- w klasach V - opowiadanie tekstu monologicznego z zastosowaniem nieznacznych przekształceń;

- w klasach VI - VIII - opowiadanie tekstu ze zmianą form gramatycznych, leksemów lub elementów treści, konstruowanie dialogów na zasadzie przekształcenia wcześniej opracowanego tekstu dialogowego.

3. Ćwiczenia ustne o c h a r a k t e r z e p r o d u k t y w n y m:

- w klasach V - stawianie pytań do sytuacji zawartej w tekście, krótka ocena zdarzeń przedstawionych w tekście, opis sytuacji na podstawie obrazka;

¹¹S. Józefiak, Sposoby podnoszenia efektywności pracy domowej z języka rosyjskiego w szkole podstawowej, rozprawa doktorska, WSP w Krakowie, 1983.

- w klasach VI - VIII - zadawanie pytań do przerobionego tekstu, monolog na podany temat, dialog na dowolny temat, komunikat w formie monologu na dowolny temat, charakterystyka bohatera.

Równolegle stosowano następujące ćwiczenia pisemne:

1. Ćwiczenia pisemne o charakterze przedkomunikatywnym (w klasach V - VI) - ćwiczenia gramatyczne, ortograficzne, leksykalne, leksykalno-gramatyczne, przepisywanie zdań lub fragmentów tekstu.

2. Ćwiczenia pisemne komunikatywne o charakterze reprodukcyjnym: (w klasach VII - VIII) - odpowiedzi na pytania wymagające reprodukcji fragmentów tekstu, układanie pytań do tekstu, streszczenie tekstu.

3. Ćwiczenia pisemne komunikatywne o charakterze transformacyjnym (w klasach VII - VIII) - konstruowanie opowiadania na bazie przekształcenia wcześniej opanowanego tekstu ze zmianą form gramatycznych, leksemów lub elementów treści.

4. Ćwiczenia pisemne komunikatywne o charakterze produkcyjnym (w klasach VII - VIII) - krótka ocena zdarzeń opisanych w tekście, charakterystyka bohatera czytanki, sporządzanie krótkiego listu, sporządzanie kartki z życzeniami, krótkie wypracowanie na podany lub wybrany temat.

W oparciu o przeprowadzoną analizę statystyczną udało się ustalić, że zastosowanie STC wpłynęło w istotny sposób na polepszenie jakości zadań domowych ustnych i pisemnych, a ponadto zmniejszyła się ilość błędów popełnianych przez uczniów w wypowiedziach ustnych i pisemnych, natomiast powiększyła się istotnie ilość samodzielnie tworzonych przez nich zdań (5 - 8 zdań); u badanych objętych eksperymentem STC zaobserwowano występowanie transferu wiedzy, umiejętności i nawyków językowych, jak również natychmiastowych reakcji na błędy pojawiające się w wypowiedziach innych uczniów; wzrosła bardzo znacznie aktywność uczniów w czasie wykonywania ustnych i pisemnych ćwiczeń językowych w czasie lekcji.

U badanych z grup kontrolnych nie stwierdzono występo-

wania wymienionych wyżej zjawisk; uczniowie klas V - VIII, nie objęci STC, zatrzymali się niejako w opanowaniu języka rosyjskiego na etapie reprodukcji tekstu.

Autor niniejszej publikacji, mimo stwierdzenia u badanych z grup eksperymentalnych lepszych wyników w zakresie mowy i pisma rosyjskiego, uznał za celowe dalsze doskonalenie systemu ćwiczeń językowych o charakterze produktywnym, zwłaszcza w odniesieniu do uczniów klas VII i VIII, bardziej zaawansowanych w opanowaniu poszczególnych podsystemów języka, które stanowi podstawę generowania komunikatów ustnych i pisemnych.

W związku z tym autor zamierza poddać praktycznej weryfikacji w klasach VII i VIII szkoły podstawowej następujące rodzaje ćwiczeń o charakterze produktywnym:

- a) monolog sterowany pytaniami nauczyciela lub zdolniejszych uczniów,
- b) dialog sterowany pytaniami nauczyciela,
- c) monolog na podany temat,
- d) monolog na wybrany temat,
- e) monolog na dowolny temat,
- f) monolog przeplatany replikami dialogowymi na temat związany z tekstem podręcznika,
- g) monolog przeplatany replikami dialogowymi na temat związany z ilustracją,
- h) monolog przeplatany replikami dialogowymi na temat związany z przeżyciami uczniów (kontynuowany przez wielu uczniów).

W badaniach szczególna uwaga będzie zwrócona na wartości ekspresywne proponowanych ćwiczeń typu kreatywnego i ich wpływ na generowanie komunikatów językowych.

УПРАЖНЕНИЯ, ОПТИМИЗИРУЮЩИЕ ПОРОЖДЕНИЕ РЕЧИ В СТАРШИХ КЛАССАХ ВОСЬМИЛЕТНЕЙ ШКОЛЫ

В статье рассматриваются вопросы, связанные с рождением устной речи в процессе обучения русскому языку учащихся 7-го и 8-го классов польских 8-летних школ.

В начале статьи приводится краткий обзор существующих концепций трехэтапного обучения говорению и письму (репродуктивному, трансформативному и продуктивному), опубликованных как в польских, так и в советских методических журналах.

Автор, опираясь на собственные исследования, проведенные в 5-м - 8-м классах 8-летней школы в области взаимосвязи урочных и домашних занятий по русскому языку, пришел к выводу, что речевые упражнения репродуктивного, трансформационного и продуктивного характера необходимо проводить как в младших классах (5-м и 6-м), так и в старших классах (7-м и 8-м), применяя разные их формы, все более сложные в зависимости от этапа обучения. В старших классах упражнения трансформационного и продуктивного типа должны преобладать над репродуктивными.